
IN MEMORIAM

Sebők Zoltán

MŰVÉSZET AZ ESZTÉTIKA ELLEN

DANKO GRLIĆ (1923–1984)

„Úgy vélem, csak azért van értelme ismerni az esztétika történetét, hogy kiderüljön: ezen a területen csak az az igazán értékes, ami meghaladja az esztétikát.” Nem sokkal váratlan halála előtt írta ezeket a sorokat Danko Grlić, a zágrábi Bölcsészettudományi Kar tanára, mintegy 15 értékes könyv szerzője, hazánk egyik legfontosabb művészetfilozófusa. E paradoxális mondat igazi súlyát az adja meg, hogy távolról sem holmi felelőtlen elszólás, hanyagul odavetett megjegyzés, hanem Grlić életművének megejtően tömör rezüméje.

A zágrábi professzor lényegében egész életében egyetlen hatalmas művön dolgozott, monumentális négykötetes esztétikáján. E munka célkitűzése igazán nem mindennapi: történeti és filozófiai síkon egyaránt annak bizonyítása, hogy az esztétika egy haszontalan szellemi képződmény, amit föltétlenül túl kell haladni. Zavarba ejtő az a vállalkozás és fogadtatása idején folyton az volt az érzésem, hogy esztétáink rendre zavarba is estek. Bebizonyosodott, hogy Grlić kompromisszummentes, radikális hangjához igazából nincs fülünk. Távolról sem tudjuk kellőképpen értékelni a szellemnek azt a ritka, de annál bámulatosabb elhatározását, hogy egy magasabb szellem javára konokul saját maga ellen tud fordulni. Mert épp ez történt Grlić esztétikájában. Szerzőnk a művészet fölé emelt konstrukciókat ledöntve az esztétika tárgyát, a művészetet fordította az esztétika ellen, miközben művészetnek hajlandó tekinteni az emberi tevékenység bármely területét, amennyiben az alkotó jellegű. A művészet küzd itt lapról-lapra az esztétika ellen, hogy elcsituljon az alkotásról szóló beszéd és hogy egy magasabbrendű érték, maga az alkotás jusson szóhoz.

Az az út, mely a bátor szellemi projektumig elvezette szerzőnket, rendkívül összetett és szerteágazó. Korai művei, mint a Művészet és filozófia, a Miért? és a Contra dogmaticos elégedetlen, nyugtalan filozófus benyomását kelti, akit azonban még könnyebb oly módon jellemezni, hogy mi ellen, mint hogy mi érdekében kísérletezik a gondolattal. Éles, és helyenként túlkapasoktól sem mentes pozitívizmusszerű ellenessége még csak sejteti a tudományos esztétika elleni későbbi polémia mélységét, a marxista esztétika tükrözéselméleten alapuló vonulatát még egy korrektebb esztétika reményében bírálja, a marxista filozófia karikatúráit pedig egyelőre a művészeti dimenziótól függetlenül pellengé-

rezi ki. Időközben elkészíti a Filozófusok lexikonát, ír egy filozófiai kézikönyvet, de ami főműve szempontjából talán a legfontosabb, a Kicsoda Nietzsche? című monográfiájában eljut azokhoz a gondolatokhoz, melyek később Esztétikája alapkoncepcióját határozzák meg. A jobbról is, balról is agyonideologizált Nietzschét előbb rehabilitálja, majd a művészetről való, esztétikán túli reflexió kiváló példáját mutatja ki életművében. Tőle kölcsönzi azt az axiológiai feltevést, mely szerint az alkotás magasabbrendű az alkotás elméleténél, hogy magát az életet kell művészetté tenni, mi több, Nietzsche híres ontológiai játékelmélete is mélyen átítatja főművét.

Mindezek ellenére filozófusunk esztétika elleni alkotó támadása a szó legnemesebb értelmében marxista megalapozottságú. Abból indul ki, hogy Marx nem alkotott esztétikát, mert egyszerűen nem volt érzéke a művészethez. Ezért felesleges a művészetről tett laikus és mellékes megjegyzéseibe kapaszkodni. Grlić helyett egy sokkal nehezebb, de termékenyebb utat választott: Marx antropológiája alapján rajzolta ki a művészet helyét és szerepét a forradalmi praxisban. A forradalmi praxisba helyezett művészetnek Grlić szerint ugyancsak forradalminak kell lenni, de ez a marxista esztétikák többségével szemben nem azt jelenti, hogy a művészet szolgálja, illusztrálja vagy mondjuk tükrözi a művészetén kívüli forradalmat, hanem magának a művészetnek kell strukturálisan forradalmivá válnia. A strukturálisan forradalmi művészetnek két fontos jellemzőjét kell kiemelnünk: egyrészt alkotó jellegű, tehát túlmutat a meglévőn, másrészt – s ez szorosan összefügg az előbbivel – nem előre lefektetett normáknak engedelmessé válik, hanem szabadon formálódik. S ezen a ponton nyer újabb alátámasztást Grlić esztétikaellenessége: mivel lényegében minden esztétika normatív, a forradalmi művészet számára kellemetlen visszahúzó erő, hiszen akarva-akaratlan a művészet eszenciája, szabadsága ellen támad.

Grlić utolsó könyve, A művészetért című, logikus folytatása Esztétikájának, hiszen ott csupa olyan egyéniségekkel foglalkozik, akik az esztétikán túlról szólnak a művészetről. Walter Benjamin, Adorno, Bloch stb. munkásságában meggyőzően mutatta ki, hogy a rendszeres esztétika hiánya egyáltalán nem akadály a művészettel való alkotó találkozásnak. Ellenkezőleg, Grlić szerint épp ez a feltétele.

Sebők Zoltán